Sayı/*Number* 20 Ocak/January 2015 ISSN 1308-2922 E-ISSN 2147-6985

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PAMUKKALE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Arif BİLGİN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin ÖZMAN	Türk Eğitim Derneği Üniversitesi
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Faye HAMMILL	Strathclyde Üniversitesi
Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA	Salento Üniversitesi
Prof. Dr. Geri SMYTH	Universty Of Strathclyde
Prof. Dr. Géza DÁVID	ELTE Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet UMUNÇ	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN	Rize Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Kubilay AKTULUM	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKGÜN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MEDER	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mithat ÜNER	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Naim KAPUCU	Universty Of Central Florida
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sinan OLKUN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Vincent LUIZZI	ABD Teksas Eyalet Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Tevfik DALGIÇ	University Of Texas At Dallas
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Cumali ÖKSÜZ	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

İÇİNDEKİLER/*CONTENTS*

Burcu GÜNDOĞDU 1
Resistance to Sexist Medical Community with Semiotic Language in Augustine (Big Hysteria)
Augustine (Big Hysteria)'da Göstergebilimsel Dil ile Cinsiyetçi Tıp Toplumuna Başkaldırı

Cengiz ÇETİN.....11
Isparta Müzesi'nden Bir Grup Bronz Eser
A Group of Bronze Objects From Isparta Museum

E. Deniz OĞUZ KIRCA.....33
The Chora and the Core: A General Look At the Rural Settlement Pattern of (Pre)Hellenistic Bozburun Peninsula, Turkey
Khora ve Çekirdek: (Pre)Hellenistik Bozburun Yarımadası'nın Kırsal Yerleşim Dokusuna Genel Bir Bakış

Esra ÖZTAHRAN.....63
Home in Contemporary Arab American Literature: Randa Jarar's a Map of Home
Güncel Arap Amerikan Edebiyatında Ev Teması: Randa Jarar'ın A Map of Home Romanı

Fikri GÜL- Şükrü Mert ÜNAL.....70
Modern Özne ve Modern Düzen Algısının Uzamı Olarak Kent
City As The Extension Of The Perception Of Modern Subject and Modern Order

S. Sezin SEZER 78
Nikomedia Antik Kenti'nden Heykeltıraşlık Eserleri
Sculptures from the Ancient City Nicomedia

Shane BRENNAN 100
The Noble Kardouchoi And The Barbarous Mossynoikoi: Remembering and Forgetting Ancient Anatolian Peoples
Soylu Kardouchoi ve Barbar Mossynoikoi: Eski Anadolu Toplumlarını Hatırlamak ve Unutmak

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Sayı 20, 2015, Sayfa 11-31

ISPARTA MÜZESİ'NDEN BİR GRUP BRONZ ESER

Cengiz ÇETİN*

Özet

Isparta, Pisidya Bölgesi'nin batı, kuzey ve güneyinde yer alan komşu kültürlerle iletişimini sağlayabilecek önemli bir konuma sahiptir. Isparta'da Mehmet Özsait'in 1970'li yılların ortasından bu yana büyük bir titizlikle sürdürdüğü yüzey araştırmaları ile Harmanören Nekropolü ve Pisidya Antiokheia'sında yürütülenler dışında sistematik arkeolojik kazının bulunmaması bölge kültür tarihi hakkındaki bilgilerimizin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu nedenle tüm Pisidya'da geçerli olduğu gibi Isparta'da da bilimsel arkeolojik kazı ve yüzey araştırma sayısını ivedilikle artırmak gereklidir. Bunun yanı sıra Isparta Müzesi gibi bölge kentlerinde bulunan müzelerin envanterinde yer alan kazı ve yüzey araştırması yanı sıra diğer yollarla edinilmiş eserlerin incelenmesi ve yayınlanarak bilim dünyasına tanıtılması da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı Isparta Müzesi'nden bir grup bronz eseri incelemek, tarihlendirmek ve tanıtarak kentin kültür tarihine yönelik yapılacak araştırmalara bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.

Çalışmamızda incelenen Isparta Müzesi'ne ait 10 parça metal eser M.Ö. 8. yüzyıldan Bizans Çağı'na kadar değişen dönemlere tarihlendirilmiş olması Isparta'nın yalnızca Demir Çağ buluntuları açısından değil Klasik Çağ buluntuları için de büyük potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Fibula, Haçbaşlı fibula, Maşrapa, Hermes, Ayna, Röliker haç, Ağırlık, Çivi.*

A GROUP OF BRONZE OBJECTS FROM ISPARTA MUSEUM

Abstract

Isparta is located between the northern and eastern borders of Pisidia Region. The geopolitical position of Isparta has great importance in providing cultural communication with the western, northern and southern neighbors of Pisidia. There are only two systematic excavation and some field survey in Isparta. The surveys has been carried out with great care by Mehmet Özsait, since the middle of the 1970s. Our knowledge about the cultural history of Isparta is limited with data originated from excavations at Necropolis of Harmanören, Antioch of Pisidia and some field surveys. Therefore, it is necessary to increase the number of scientific archaeological excavations and surveys in Isparta. In addition, it is greatly important to publish small findings from Isparta Museum in order to understand the cultural history of the region. The aim of this article is to study, date and introduce a group of bronze objects from Isparta Museum and consequently contribute to the cultural history of the city.

10 bronze objects from Isparta Museum studied in this article are dated to the period between 8th. century B.C. and Byzantine Period. It indicates that Isparta has a great potential not only in Iron Age, but also during Classical Ages.

Key Words: *Fibula, Crossbow fibula, Saucepan, Hermes, Mirror, Reliquary cross, Weight, Knob.*

* Dr. Cengiz Çetin, Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu, Gümüşdere Yerleşkesi, ANKARA
e-posta: cngzcetin@gmail.com

1. GİRİŞ

Batısı Erençay (Lysis) Irmağı ve Söğüt Dağları, doğusu Beyşehir (Karalis Lacus) ve Sugla (Togitis Lacus) Gölleri, güneyi Toros Dağları, kuzeyi Burdur Gölü (Askania Lacus) ile Sultan Dağları tarafından sınırlanan günümüz Göller Bölgesi, Antik Dönem'de Pisidya olarak adlandırılmıştır. Isparta ili bu bölgenin kuzey ve doğu sınırları arasında yer almaktadır. Kent bu konumuyla bölgenin kuzey ve doğu komşuları ile bağlantısını sağladığı için jeopolitik öneme sahiptir.

Isparta ve çevresindeki araştırmalar 1706 yıllında Fransız gezgini Paul Lucas'ın bölgeyi kapsayan gezisi ile başlar. 18. yüzyıldan 1970'li yılların ortalarına kadar uzun aralıklarla gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar (Özsait, 1980: 3-25) bu tarihten itibaren Mehmet Özsait tarafından yürütülen yüzey araştırmaları ile hız kazanmıştır (Isparta ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları için bz.: Özsait, 1980; 1985 ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Araştırma Sonuçları Toplantıları bildirileri). Ancak Isparta›da Harmanören Nekropolü ile Pisidya Antiokheiası Antik Kenti dışında sistemik bilimsel kazı yürütülmemektedir. Bölgede yapılan bilimsel arkeolojik kazı ve yüzey araştırması sayısının artırılmasının Isparta ili yanı sıra Pisidya Bölgesi›nin kültür tarihi ile ilgili sorulara cevap bulunması açısından büyük önem taşımaktadır. Öte yandan Isparta gibi bölgedeki modern kentlerde bulunan müzelerdeki satın alma ve müsadere yolu ile edinilmiş eserlerin incelenerek yayınlanmasının bu alandaki bilgilere önemli katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Bu çalışmanın amacı Isparta Müzesi metal eserler koleksiyonuna ait frig fibulası, haçbaşlı fibula, maşrapa, ayna, Hermes heykelciği ve röliker haç ile üç dekoratif çividen oluşan bronz eserleri[1] incelemek, tarihlendirmek ve tanıtarak Isparta ve çevresinin kültür tarihine ilişkin yapılacak çalışmalara bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.

İncelediğimiz eserler arkeolojik kazı ya da yüzey araştırması gibi herhangi bir bilimsel çalışma sonucunda ele geçmemiştir. Bu eserler Isparta Müzesi'ne satın alma, müsadere ve Afyon Müzesi'nden devir yoluyla kazandırılmıştır. Bu nedenle eserlerin değerlendirilmesi sırasında bir konteks ya da stratigrafik inceleme sonucunda elde edilmiş herhangi bir veri kullanılamamıştır. Buna karşılık mümkün olduğunca geniş bir literatür taraması yapılarak eserlerin her biri için farklı coğrafyalardan çok sayıda benzer örnek verilmeye çalışılmıştır.

2. FİBULALAR

Fibula giysileri oluşturan kumaş uçlarını birbirine tutturmak amacıyla kullanılan (Muscarella, 1967: 51-52), zemberek (yay) ile oluşturulmuş kilit sistemine sahip gümüş veya altından yapılmış bir iğne türüdür. Fibula Geç Miken Dönemi'nde hem Avrupa'da hem de Akdeniz Havzası'nda kullanılmaya başlanmış, M.Ö. 13. yüzyılda Kıbrıs, Kilikya ve Orta Doğu'ya kadar yayılmıştır. Anadolu'da ise Frig Uygarlığı'nın etkisiyle M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılmıştır (Muscarella, 1967: 41-42; Muscarella, 2007: 173-176).

2.1. Frig Fibulası

Anadolu ve Yunanistan'da bulunmuş form ve bezemeleri açısından zengin çeşitliliğe sahip fibulaların sınıflandırılmasına yönelik ilk çalışma Blinkenberg tarafından gerçekleştirilmiştir. 1926 yılında yayınlanan bu çalışmada fibulalar bulundukları coğrafi bölgeler ve tarihlendirildikleri zaman dilimlerine göre sınıflandırılarak 16 ana tipe ayrılmıştır. Söz konusu çalışmada Frig fibulaları "Anadolu Tipi" olarak adlandırılmış ve Tip XII grubu altında 17 alt tipe ayrılmıştır (Blinkenberg, 1926: 41-285). Bu ilk çalışmanın

[1] Isparta Müzesi metal eserler envanterine kayıtlı içinde bu makalenin konusunu oluşturan 10 bronz eserin de bulunduğu bir grup metal eserin koruma ve onarım işlemleri Ankara Üniversitesi Başkent Meslek Yüksekokulu Metal Eserler Koruma ve Onarımı Laboratuarı'nda yapılmıştır. Isparta Müzesi'ne ait bu eserlerin araştırma ve yayın izni baş vurumun sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Isparta Müze Müdürlüğü'nün 30.04.2013 tarih ve 61047994-160.01/447 sayılı yazısı ile tarafıma verilmiştir. Bu yayın izninin verilmesinde gösterdiği anlayış ve yardımlarından dolayı Müze Müdürü Mustafa Akaslan'a ve Arkeolog Özgür Perçin'e teşekkürü bir borç bilirim. Söz konusu eserlerin koruma ve onarım çalışmalarını yürüten Doç. Dr. Hande Kökten ve Ayşe Apaydın ile bu çalışmalara katılan Başkent Meslek Yüksekokulu öğrencilerine de ayrıca teşekkür ederim.

ardından yapılan kazılarda elde edilen yeni buluntuları değerlendiren Muscarella Tip XII'ye yeni alt tipler ekleyerek Blinkenberg'in sınıflandırmasını daha da genişletmiştir (Muscarella, 1967: 12-34). Günümüzde arkeoloji literatüründe "Tip XII" adlandırması Frig fibulaları için kullanılan genel bir terim olarak kabul edilmektedir (Muscarella 2007, 177-178).

Isparta Müzesi›nden incelediğimiz Frig tipinde tek fibula olan 2-1-83 envanter numaralı fibula ön yüzü dışbükey arka yüzü düz yarım daire formlu gövdeye sahiptir. Fibula gövdesinin karşılıklı uçları ortadaki kalın diğerleri daha ince üç silme (abakus) arasında birer disk ile süslenmiştir. İki kanalla bezenmiş kancası tabanda yanlara doğru mahmuz gibi çıkıntı yapmaktadır. Fibulanın zemberek ve iğnesi eksiktir (Fig. 1). Bu özellikleriyle söz konusu fibula Blinkenberg›in sınıflandırmasına göre Tip XII-2g grubuna aittir. Blinkenberg›in bu grup için örnek olarak verdiği Stockholm National Museum›da sergilenen fibula (Blinkenberg, 1926: 211, Fig. 234) ile Isparta fibulası birbirlerine oldukça benzemektedir. Boğazköy›de bulunmuş Tip XII-2A grubuna ait M.Ö. 8. yüzyıla tarihlendirilen bir fibula (Boehmer, 1979: 4, Taf. III-$_{2520A}$), gövde uçlarında iki silme bulunması nedeni ile Isparta örneğinden ayrılsa da diğer özellikleriyle ona benzemektedir. Isparta fibulasına benzeyen diğer iki örnek Akşehir Müzesi›nde bulunmaktadır. Tekocak bu fibulalardan Isparta›nın Yalvaç ilçesinin Bağkonak kasabasından gelenini M.Ö. geç 7. yüzyıl ile erken 6. yüzyıl aralığına, diğerini M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirmiştir (Tekocak, 2012: 29-31, Lev.I-$_{1-2}$).

Gordion Tümülüs III ve P'de bulunmuş ikişer fibula gövde formu ve gövde uçlarındaki üçer silme arasında ikişer adet diske sahip olması nedeniyle 2-1-83 numaralı fibulayla paralel özelliklere sahiptir. Bu fibulalar M.Ö. 8. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlendirilmiştir (Caner, 1983: 62, Taf. 17-$_{216-218}$, 18-$_{225-226}$). Yine Gordion Tümülüs P ve W'de bulunmuş birer fibula Isparta fibulası ile birbirlerinin kopyası olacak denli benzemektedir. Muscarella bu iki fibulayı da Tip XII-3 grubuna vermiş ve M.Ö. 8. yüzyılın sonuna tarihlendirmiştir (Muscarella, 1967: 3-4, 15, Pl.II-$_{8-9}$).

Muscarella tarafından tanıtılan, Gordion Tümülüsü W'de bulunan fibula çift iğnelidir. Gordion Tümülüs III ve P'de bulunmuş benzer tipteki iki fibula da çift iğnelidir (Caner, 1983: 61-62, Taf. 17-$_{220}$, 18-$_{224}$). Ancak bu tip fibulaların büyük bölümü söz konusu örneklerin aksine iğneleri kayıp olarak ele geçmektedir. İğnesi kayıp olan 2-1-83 numaralı fibulanın da bu örnekler gibi çift iğneli olma ihtimali yüksektir.

Isparta Müzesi'ne ait söz konusu fibula, yukarıda verdiğimiz örnekler arasında özellikle Gordion Tümülüs P ve W'de bulunmuş iki fibula ile benzer olması nedeniyle M.Ö. 8. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başına tarihlendirilebilir.

2.2. Haçbaşlı Fibula

Isparta'nın Sütçüler ilçesi, Kesme kasabasında bulunmuş ve Isparta Müzesi envanterine 9-3-08 numara ile kayıtlı fibula, üstten görünüşü "haç" biçimli olması nedeni ile haçbaşlı fibula olarak adlandırılır (Donder, 1975: 77; Deppert-Lippitz, 2000: 39). Profilden yarım daire formunda gövdeye ve kabaca uzun dikdörtgen biçimli bir kilit kısmına sahiptir. Fibulanın baş kısmına ve haç kollarının ucuna "ampul ya da soğan düğmesi" olarak isimlendirilen (Gonosavá ve Kondoleon, 1994:151) kavuğu andırır kürecikler yerleştirilmiştir. Üstünde yer yer altın varak kalıntıları bulunan fibula döküm tekniğinde yapılmış olup, kilit kısmı dövülerek yassılaştırıldıktan sonra kendi üstüne bükülerek imal edilmiştir. Alt kısmında birer torus bulunan ampuller, fibulanın baş kısmına ve altıgen kesitli haç kolu uçlarına perçinlenerek monte edilmiştir (Fig. 2).[2]

M.S. 3. yüzyılın başlarında ortaya çıkan haçbaşlı fibulalar Roma askerlerinin saga ya da khlamyslerinin vücutlarının genellikle sol kısmını kapattıktan sonra sağ omuzları üstünde açık kalan uçlarını birleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Kadın ve çocuk giyiminde nadiren karşımıza çıkan bu fibula türü özellikle 4. yüzyıldan itibaren askerlerin rütbe ve konumlarını belirten bir simgeye dönüşmüştür (Gonosová ve Kondoleon, 1994: 153). Öyle ki Napoli›de bir katakombda bulunan

[2]Haçbaşlı fibulaların Metropolitan Museum (Deppert-Lippitz, 2000: 40, Fig.2) ve Virginia Güzel Sanatlar Müzesi (Gennosavá ve Kondoleon, 1994: 150-153, Fig. 55) koleksiyonlarında bulunan örneklerinde olduğu gibi ampulleri gövde kollarına perçinlenmek yerine vidalanmış olanları da vardır.

M.S. 6. yüzyıl başına tarihlendirilmiş duvar resminde olduğu gibi (Deppert-Lippitz, 2000: 55-56, Fig. 17) toplum içinde saygın kişilerin pelerinlerinin uçlarını süslemiş olmalıdır. Bu fibula tipi Belçika, Almanya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan›ın yanı sıra Akdeniz Havzası›nda İspanya, İtalya, Yunanistan, Anadolu, Suriye ve Cezayir›e kadar Roma askeri gücünün etki alanı boyunca dağılım gösteren bir çok coğrafyada kullanılmıştır (Gonosová ve Kondoleon, 1994: 153; Bulgaristan örnekleri için bk.: Mosov vd., 2005: 86, 91, 94, Abb. 11:1). Bunun yanı sıra İran'da ele geçmiş örneklerinin varlığı (Ghirshman, 1964: 106-107, Pl. XXXXII-$_{2-4}$) bu fibula türünün yalnızca Avrupa ve Akdeniz Havzası'nda değil bu coğrafyada da kullanıldığını göstermektedir.

Genellikle çeşitli metal süsleme teknikleri kullanılarak süslenen haçbaşlı fibulalar, daha çok bronzdan yapılırken gümüş, altın veya altın kaplama olan örnekleri de vardır. Metropolitan Museum'da M.S. 450-558 yılları arasına tarihlendirilen sekiz adet altın ve bir adet gümüş savat haçbaşlı fibula bulunmaktadır (Deppert-Lippitz, 2000: 53-54, 56-61, Fig. 17-24). Virginia Güzel Sanatlar Müzesi'nde yer alan Suriye Tartus'da bulunmuş M.S. geç 4. yüzyıl ya da 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen örnek ise Isparta fibulası gibi bronz üstüne altın varak kaplamadır. Bu tip fibulaların British Museum›da (Higgins, 1961: 192, Pl. 64) ve Almanya›nın Kassel kentinde yer alan Fridericianum Müzesi›nde (Bieber, 1915: 92, Lev. LVI, Fig. 474) bulunan örneklerinde olduğu gibi gövdesi inci dizisi, saç örgüsü ve kabartma volüt motifleriyle süslü oldukça estetik görünüme sahip olanları da vardır (Higgins, 1965: 30, Fig. 15-D). Ayrıca M.S. 3-4. yüzyılda haçbaşlı fibulaların üstünde bitkisel motiflerin yanı sıra Roma İmparatorluğu›na hitaben çeşitli yazıların yazıldığı görülür (Deppert-Lippitz, 2000: 46-51, Fig. 8-12). Samuel T. Baxter›in kolleksiyonunda yer alan M.S. 4. yüzyıla tarihlendirilen altın fibula üstündeki «HERCULI AUGUSTE SEMPER VINCAS" yazısı[3] ile bu türün en güzel örneklerindendir (Andrew, 1966: 284, Fig. 31).

[3] (Herculius Augustus seni daima muzaffer etsin). Andrew bu fibulanın "Herculi Auguste" ön adını M.S. 307-310 yılları arasında kullanmış olan Roma İmparatoru Flavius Valerius Constantinus I'in yüksek rütbeli askerlerinden birine ait olabileceğini ifade etmektedir (bk.: Andrew, 1966: 284).

Mohsen Foroughi Koleksiyonu'nda İran'da bulunmuş üç adet haçbaşlı fibula yer almaktadır. M.S. 4. yüzyıla tarihlenen bu fibulalardan biri başı ile haç kollarındaki ampullerin formu açısından Isparta haçbaşlı fibulasına benzer (Ghirshman, 1964: 106-107, Pl. XXXXII-$_{2-4}$). Ancak üstündeki altın varak izlerinin dışında herhangi bir süslemeye sahip olmayan Isparta fibulası yukarıda verdiğimiz örneklerle karşılaştırıldığında son derece sade bir görünüme sahiptir. Isparta haçbaşlı fibulasına form ve sadelik açısından yakın örneklerden biri Olympia›da (Philipp, 1981: 258, Taf. 74, Fig. 1216, 1217) diğeri Bulgaristan Serdica›da (Ivanov, 2005: 74, 79, Fig. 11-$_{1}$) bulunmuştur. Her iki örnek de M.S. 3. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir. Isparta fibulasına benzer özelliklere sahip M.S. 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir Anadolu dışı bir diğer örnek ise Korinth'de bulunmuştur (Davidson, 1952: 270, Pl.113-$_{2171}$). Bu örneklerin yanı sıra Burdur Sagalassos'da bir mezarda bulunan fibula (Waelkens vd., 1992: 289, 304, Fig. 18), Isparta'nın Şarkikarağaç ilçesi civarında bulunmuş Akşehir Müzesi'nde yer alan fibula (Tekocak, 2012: 37-38, Lev. II-$_{9}$) ve Marmara Ereğlisi'nde bir kaya mezarında bulunan fibula (Öztürk, 1999: 240, 246, Res. 6) Isparta haçbaşlı fibulasına kopyası olacak denli benzemektedir. Söz konusu her üç örnek de M.S. 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Yukarıda verdiğimiz örneklerin tamamı M.S. 4. yüzyıl civarına aittir. Hem bu nedenle hem de Sagalassos, Şarkikarağaç ve Ereğli fibulaları ile arasındaki benzerliği dikkate alarak Isparta Müzesi'ne ait 9-3-08 envanter numaralı haçbaşlı fibulayı M.S. 4. yüzyıla tarihlendirmeyi önermekteyiz.

3. MAŞRAPA

Arkeoloji literatüründe genellikle "kaserolle" veya "saucepan" olarak adlandırılan tava biçimli sapa sahip, çanak kısmı derin kaplar Onurkan'ın "Doğu Trakya Tümülüsleri Maden Eserleri" adlı çalışmasında maşrapa olarak adlandırmıştır. Onurkan aynı çalışmasında bu kabın sığ ve geniş ağızlı olan türünün ise patera olduğunu söylemektedir (Onurkan, 1988: 46-48). Bazı yayınlarda her iki kap türü de patera olarak nitelendirilmekle birlikte çalışmamızda bu kabın çanak kısmı derin olanlarına maşrapa demeyi tercih ettik.

Isparta Müzesi envanterine 10-5-87 numara ile kayıtlı maşrapanın derin çanak kısmı dışta ağız kenarıyla birleştiği noktada paralel iki çizgi ile sınırlandırılmış bir bant ile bezenmiştir. Kabın tabanı parçalanmış olup, merkezde kabaca daire şeklinde bir parçası mevcuttur. Bu parça bir noktayı merkez alan kabartma olarak yapılmış beş adet dairesel bant ile süslenmiştir. Kabın sapının uç bölümünde konsantrik iki daire, bunların ortasında da hilal formlu bir delik yer almaktadır (Fig. 3).

Bu kap türü birçok araştırmacı tarafından incelenerek sınıflandırılmıştır. Isparta maşrapası Willers'in sınıflandırmasında "sap ucu fasulye biçimli kesik delikli kasserolle" (Willers, 1907: 76), Radnoti'de "sap ucu hilal biçimli kesik kasserolle" (Radnoti, 1938: 39), Eggers'de Tip. 137-138 "yarım daire kesikli kasserolle" (Eggers, 1951: Karte 40) ve Klindt-Jensen'de "Tip-III" grubuna (Klindt-Jensen, 1949: 20) girer. Bu araştırmacılar tarafından sap ucunda hilal biçimli deliğin bulunması erken döneme ait bir işaret olarak değerlendirilmiştir (Onurkan, 1988: 47). Norling-Christensen ise bu tip sapa sahip kapları Augustus Dönemi›ne tarihlendirmektedir (Norling-Christensen, 1952: 168 ve 173, Fig.4-5; Lamb ve Congdon, 1969: 243-244, Fig. 3). Geniş bir coğrafi alana yayılan ve Roma›nın önemli ihraç mallarından biri olan bu kapların üstünde genellikle usta ya da atölye damgası vardır (Comstock ve Vermeule 1971, 340-341, fig. 479; Onurkan, 1988: 47). Ancak Isparta örneği üstünde herhangi bir damga bulunmamaktadır.

Vize A Tümülüsü›nde bulunmuş M.S. 46 yılına tarihlendirilen maşrapa (Onurkan, 1988: 46, Lev.25-$_{a-c}$, Şek. 10) Isparta maşrapası ile paralel özelliklere sahiptir. A Tümülüsü maşrapası, Isparta örneğinden çanak dibi ve kulp üstündeki merkez noktasına sahip iki daire ve hilal şekilli deliğin alt kısmındaki ışınsal kısa çizgilerden oluşan bezemeleri ile ayrılır. Lüleburgaz yöresi Uzun Hacı Mezarı›nda bulunan maşrapa tüm özellikleri ile Isparta örneğinin birebir kopyasıdır. Bu maşrapa mezardaki diğer buluntularla birlikte M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir (Onurkan, 1988: 15-16, 46-48, Lev. 24-$_{b-c}$, Şek. 11). Pompei'de bulunmuş bir maşrapa (Allison, 2004: 56-58, Fig. 4.17) ile Fridericianum Museum koleksiyonunda yer alan maşrapa (Bieber, 1915: 88, Taf. LII-$_{377}$) hem Uzun Hacı hem de Isparta maşrapasına paralel örneklerdir. Parion'da bulunmuş sapının uç kısmı eksik maşrapa da (Başaran ve Kasapoğlu, 2013: 130-131, Şek. 3) Isparta maşrapasına oldukça benzemektedir. Parion maşrapası M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Gaziantep Müzesi'ne ait M.S. 3. yüzyıl ve Hadrianoupolis'de bulunmuş 6. yüzyıl (Kara vd., 2013: 177, 183, Şek. 6, 24) maşrapaları bu kap türünün geç dönem örneklerindendir. Gaziantep maşrapası mahmuzlu yarım disk biçiminde sap ucu ve merkezindeki yuvarlak deliğiyle Hadrianoupolis maşrapası ise ayaklı gövdesi ve deliksiz sapıyla Isparta örneğinden tamamen farklıdır.

Yukarıda yaptığımız karşılaştırma sonucu ve özellikle Uzun Hacı ile Parion örnekleri ile olan benzerliğe dayanarak Isparta Müzesi envanterindeki bu maşrapayı M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmeyi önermekteyiz.

4. AYNA

Obsidyenden yapılmış ilk örneklerini Çatalhöyük'de gördüğümüz aynalar (Hodder, 2006: 229-230, Şek. 101-102) M.Ö. 3. binyılın sonunda Mısır'dan Çine kadar tüm antik halklar tarafından kullanılan bir araç haline gelmiştir. Metal örnekleri bronz, gümüş ya da altından yapılan aynalar en basit şekliyle bir yüzü parlatılmış disk şeklindeki metalden oluşur. Diskinin bir yüzü kabartmalı ya da sapı plastik bir figürin şeklinde yapılmış daha sanatsal örnekleri de vardır. Özellikle kadınlar tarafından kullanılan bir tuvalet eşyası olan ayna, günlük yaşamdaki bu anlamının yanı sıra antik toplumlarda bir mezar hediyesi ve kült nesnesi olmak gibi sembolik anlamlar da taşımıştır. Formu ve sanatsal nitelikleri toplumların kültürel yapısına ve birbirleri ile olan ilişkilerine göre şekillenmiştir (Lerner, 1996: 11).

Isparta Müzesi'nden incelediğimiz tek bronz aynanın gövdesi disk biçimli olup kenarlıklı tiptedir. Arka yüzü hafif dışbükey ayna diskinden dışarı doğru çıkıntı yapan sap bağlantı yeri üstünde üç perçin deliği mevcuttur (Fig. 4). Düz disk biçimli kenarlıklı tipte sapa sahip aynalar M.Ö. 4. yüzyıldan Bizans Dönemi›ne kadar geniş bir zaman diliminde kullanılmıştır (Ayabakan, 1991: Res.15). Vize Müzesi›ne satın alma yolu ile kazandırılmış diski kenarlıklı tipte, sap yeri dışarı doğru çıkıntı yapan üç bronz ayna Isparta Müzesi›ne

ait aynaya büyük ölçüde benzemektedir. Vize Müzesi›ne ait bu aynalar Gürler tarafından Roma Dönemi›ne tarihlendirilmiştir (Gürler, 2001: 63; Gürler, 2004: 50-52, Fig. 29-31). Bu örneklerin yanı sıra Roma Dönemi›ne ait kenarlıklı ya da düz tipte disk biçimli aynalar Sardis›de (Waldbaum, 1983: Pl.42-$_{648}$), İnceğiz-Maltepe Nekropolü Kazısı'nda (Pasinli vd., 1995: 347, 361, Res. 8), Efes 3447 parselde (İçten ve Evren, 1998: 88, 102, Res. 4a), Uşak Basmacı Tümülüsü'nde (Akbıyıklıoğlu, 1993: 5, 21, Res. 18), Kınalı-Sakarya Otoyolu'nda yapılan bir kurtarma kazısında (Demir, 1994: 362, Res. 20) ve Kıbrıs Ayios Ermoyenis'de bir mezarda (McFadden, 1946: 40, Pl. XLVIII-$_{131-133}$) bulunmuştur. Verdiğimiz bu örneklerin tamamının Roma Dönemi'ne ait olması ve özellikle Vize Müzesi'nde bulunan üç ayna ile olan yakın benzerliği nedeniyle Isparta Müzesi koleksiyonunda bulunan söz konusu aynayı Roma Dönemi'ne tarihlendirmeyi önermekteyiz.

5. HEYKELCİK

Yunan panteonunun en renkli ve özgün tanrılarından biri olan Hermes, Titanlar soyundan Atlas'la Pleione'nin kızı Maia ile Zeus'un oğludur. Tanrıların habercisi olan Hermes hırsızların yanı sıra tüccarların da koruyucu tanrısıdır. Roma döneminde tanrı Merkür ile eş tutulmuştur (Ferguson, 1982; 70-71; Erhat, 1984: 151-153, 223; Grimal, 1996: 209-211). 18 Pisidya kentinin sikkelerinde Hermes ile ilgili figürler bulunur. Bu sikkelerde Hermes ayakta durur, oturur pozda ya da büst olarak betimlenmiştir (Demirtaş, 2013: 48-72). Hermes betimlemeli sikkelerin bulunduğu antik kentlerden Adada, Antiokheia, Komama, Kremna, Prostanna, Sagalassos, Seleukeia Sidera, Timbriada ve Tityassas Isparta yakınlarında yer alır. Söz konusu sikkelerin yanı sıra Adada'da bir Hermes kabartması (Demirtaş, 2013: 51, Lev.34, Res. 62), Antiokheia'da Hermes'e adanmış bir sunak ve bugün Yalvaç Müzesi'nde yer alan bir bronz heykelcik (Karakaya, 2007: 157, Res. 91; Demirtaş, 2013: 53, Lev. 34, Res. 63, 64), Sagalassos'ta Hermes ve Ares onuruna oyunlar düzenlenildiğine dair bir yazıt (CIG III, 1977, 4377) ve bir kabartma (Waelkens, 2004: 220), Argavlı'da bir sunak (Robert 1983, 5774, dnt. 111), Yazır'da M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Hermes kabartmalı bir lahit (Waelkens ve Pobleme, 1993: 12) bulunmuştur. Bu durum Hermes'in Anadolu'nun diğer bölümlerinde olduğu gibi Pisidya'da da özellikle Roma Dönemi›nde sevilen bir tanrı olduğunu göstermektedir.

Tanrı Yunan ve Roma heykeltıraşlık sanatında başında kanatlı petasosu, ayağında kanatlı ayakkabısı, genellikle hafif yana açık olan sağ elinde para kesesi ve sol koluna yaslayıp tuttuğu kerykaionu ile betimlenmiştir (Velasco, 1988: 39-45, Fig.1-8; Kellner ve Zahlhaas, 1993: 38-45, Taf. 19-27; Kızgut, 2003: 167-171, Lev. 29). Tanrının, Hellenistik Çağ›da Mısır tanrısı Thot ile birleşmesiyle (Garth, 1986: 22-44; Turcan, 1997: 274-279) birlikte heykeltıraşlık sanatında yeni bir ikonografisi ortaya çıkar. Bu yeni ikonografi khlamysinin giyiliş tarzı ile diğerlerinden ayırt edilir. Tanrının genellikle iki ucu sağ omuz üstünde birleşen, önde sağ göğsü kısman sol göğsü ise tamamen örten, arkada her iki kürek kemiğini de kapattıktan sonra kerykaionu tutan sol kol üstüne sarılarak aşağı sarkan tarzda giyilmiş khlamys ile gösterilmiş hali Hermes-Thot tipi olarak adlandırılır. Vatikan›da sergilenen ve M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilen Chiaramonti Merkür›ü Hermes-Thot tipolojisine güzel bir örnektir. (Avrupa›da bulunan örnekler için bk.: Hill, 1949: 18, Pl. 7, Fig. 9; Boucher, 1973: 85-87, Res. 136-139; Menzel, 1986: Lev. 13, Res. 23; Gavrilović, 2010: 66, 67, 69, Fig. 30-33. Anadolu örnekleri için bk.: Kızgut, 2004: 90-122, Lev. 24-38). Ayrıca alnın önüne eklenen lotus yaprağı ile üç kanatlı hale dönüştürülmüş petasos, Hermes-Thot tipinin genellikle önemli bir parçasını oluşturmuştur. Khlamysi yukarıda belirtilen tarzda giyilmemiş ya da tamamen çıplak betimlenen heykellerde üç kanatlı petasosun varlığı Hermos-Thot tipinin tespitinde önemli bir kanıt olarak kullanılmıştır (Kızgut, 2004: 89).

Sağ bacağı dizin hemen üstünden, diğer bacağı diz altından, sağ kolu pazı kısmından kopmuş, ayakta, sol elinde omzuna dayalı kısa kalın saplı ve çift boğumlu kerykaionu taşıyan, khlamysini sağ omzunu açıkta bırakan tarzda giymiş Isparta Müzesi metal eserler koleksiyonuna 8-1-08 envanter numarası ile kayıtlı bronz döküm Hermes heykelciği, iki kanatlı petasosuna rağmen khlamysinin giyim tarzı nedeniyle Hermes-Thot tipolojisine uygundur (Fig. 5). Hermes heykelcikleri üstüne araştırma yapan bilim adamları, heykelcikleri giyimli veya çıplak oluşlarına,

giyimli olanları da giysilerinin vücuttaki konumuna göre gruplara ayırmışlardır. Isparta heykelciği yukarıda belirttiğimiz özellikleri ile Heinimann'ın «khlamys sağ omuz üstünde tutturulmuş» grubuna (Kaufman-Heinimann, 1977: 28), Cociš'in «yarı çıplak» grubana (Cociš, 1994: 129-133), Kızgut'un "giysi her iki omuzda (Hermes-Thot)" grubuna (Kızgut, 2004: 60, 89-90) girer.

Isparta heykelciğinin bacaklarının korunmuş bölümünden anlaşıldığı kadarı ile sağ bacak sabit, sol bacak yana doğru açılarak diz hafifçe kırılmıştır. Bu hareketle sol kasık sağ kasığa göre hafif yukarda, sağ kalça ise sol kalçaya göre hafif aşağıda kalmıştır. Ağırlığın sabit sağ bacağa verilmesi ile heykelcik sağ kalçaya doğru hafifçe esnemiş ve bu hareketle esere beli belirsiz bir «S» duruşu verilmek istenmiştir. Kasık, karın ve göğüs kasları ile sol bacak diz eklemi belirgin ancak abartısız bir şekilde yapılarak vurgulanmıştır. Dolgun verilmiş kalça lopları bacaklardan keskin bir çizgi ile ayrılmıştır. Heykelciğin dolgun baldırlı bacak arası ise diz üstüne kadar bitişik yapılmıştır. Heykelciğin neredeyse seçilemeyecek denli kısa olan boynu üstündeki başı, sabit bacağa doğru hafif dönüktür. Çene kısmı oval olan yüzde ve cinsel organdaki aşınma nedeniyle uzuv detayları okunamamaktadır. Baş gövdeye oranla büyüktür ve sağ bacak da sol bacağa göre daha ince yapılmıştır. Heykelcik bu görünümü ile kaslı, atletik ancak bodur ve oldukça hareketsiz bir duruşa sahiptir.

Heykelciğin korunmuş olan bölümünden vücuttan dışarı doğru ayrıldığı anlaşılan sağ kolun pazısı altında bir oyuk mevcuttur. Figürin türünde küçük heykel dökümünde gövdeden uzaklaşan ve nesne taşıyan kol kimi zaman gövdeden ayrı dökülerek daha sonra monte edilirdi (bk.: Lamb, 1929: LXXXXV b; Boucher, 1973: 196 vd., Res. 341 vdd). İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan 404 envanter numaralı bronz Hermes figürünün kerykaionu tutan sol eli gövdeden ayrı dökülerek kol içine açılmış olan bir yuvaya monte edilmiştir (Kuzgut, 2004: 70-72, Lev.16 a-c). Bu nedenle Isparta Hermes›inin sol kolundaki bu oyuk kolun mevcut olmayan bölümünün sonradan monte edilmesi amacı ile yapılmış olmalıdır. Heykelcik, alışıldık Hermes-Thot tiplojisinin belirteçlerinden khylamis, petasos ve kerykeiona sahiptir. Fakat kanatlı ayakkabılar ve para kesesi[4] gibi iki önemli belirteci bulunmamaktadır. Oysa Anadolu'da bulunan Hermes-Thot heykelciklerinin büyük bölümünde tanrı elinde para kesesini tutarken betimlenmişken, kanatlı ayakkabı giymiş örnek sayısı ise azdır (Kızgut, 2004: Lev. 23-38). Bu nedenle Isparta Hermes heykelciği dışarı doğru açılan bu kolu ile para kesesini tutuyor olmalıdır. Söz konusu bu kolla gövde arasında temizlenmemiş döküm artığı (çapak) mevcuttur.

Başı bir bone gibi sıkıca örten çift kanatlı petasosun kenarlarından dışarı taşan saçlar alında, kulakların üstünde ve ensede kısa kıvırcık bukleler halinde toplanmaktadır. Sağ omuz üstüne tutturulan khlamys birbirine paralel iki kalın bant şeklinde sağ göğsün üstünden sol göğsü örterek sol koltuk altına iner. Khlamysin bir parçası sol göğüs üstünde bu çifte bandın altından çıkarak sol omuz üstüne ulaşıp boynun hemen altında «V şekilli yaka» oluşturur. Sağ omuzdan sırta doğru yönelen diğer uç ise sağ kürek kemiğinin üst bölümünü örten kalın bir bant halinde sol koltuk altına girer. Bu bandın altından çıkan kumaş yatay kıvrımlar yaparak sol omuzu enseye kadar örter. Arkada sol koltuk altına giren khlamys dirsek üstünde iki bant halinde kıvrım oluşturarak bir tur kola sarıldıktan sonra kerykaionun arkasında kalarak diz hizasına kadar düz bir şekilde sarkar. Önde sol kol tamamen kumaşla örtülüdür. Kumaşın katlanma yerlerinden başka detay görülmemekle birlikte kat yerlerindeki kıvrımlar sert ve köşelidir. Ayrıca sol koldan aşağıya sarkan kumaş ile sol baldır arasında döküm çapağı bulunmaktadır. Sol kol tarafından tutulan kalın ve kısa saplı çift boğumlu kerykaion omuza dayanmaktadır. Kerykaionun kalın sapını tutan elde zorlukla seçilen baş ve işaret parmağı dışında diğer detaylar verilmemiştir. Yılanbaşları belirgin kerykaionun gözleri doludur.

Heykelcik, Klasik Çağ'dan itibaren yaygın olarak görülen kaslı ve atletik yapıda

[4] Kanatlı ayakkabı Hermes'in haberci tanrı kişiliğini yansıtan bir belirtecidir. Para kesesi (marsupium) Hermes'in ikonografisinin önemli parçalarından birisi olup onun tüccarların koruyucu tanrısı yönünü ve ticaretle olan ilişkisini simgeler (bk.: Grimal, 1996: 209-211, 286; Combet-Farnoux, 1991: 464-466; Dimezil, 1997: 339; Gavrilović, 2010: 57-58).

betimlenmiştir. Duruş açısından Praksiteles'in eserleri ile birlikte net bir şekilde görülmeye başlanan "S" hareketi ve vücut ağırlığının bir bacak üstüne verilmesi olan kontrapost duruşa (Cook, 1986: 137; Richter, 1987: 141-149, Fig.188-193, Antonio, 2004: 1 vd.; 2007: 1 vd.) öykünmüş olmakla birlikte, bu duruşu başarılı bir şekilde yansıtmaktan uzak ve son derece hareketsiz bir görünüme sahiptir. Duruştaki bu durağanlık ve sertlik İmparatorluk Dönemi eserlerinde (M.S. 1 ve 2. yüzyıllar) görülen bir özelliktir (Kızgut, 2004: 170). Isparta heykelciği bu özelliği ile Kızgut tarafından M.S. 3-4. yüzyıla tarihlenen ve Sadberk Hanım Müzesi'nde yer alan 5632 envanter numaralı çıplak Hermes Heykelciği'ne (Kızgut, 2004: 61-62, Lev.13 a-c) benzer. Ayrıca hem duruş hem de büyük başı ve vücut uzuvlarının orantısızlığı açısından Sofya Müzesi'nde yer alan Ljuba Hermesi heykelciği (Ognenova-Marinova, 1975: 107, Fig.114) ile de benzer özelliklere sahiptir. Ancak Isparta Hermesi vücut uzuvlarının birbirine oranı ve vücut hatlarının plastik görünümü açısından bu iki heykelcikten daha başarılıdır. Bu açıdan Isparta heykelciği, Kızgut tarafından M.S. 2-3 yüzyıla tarihlenen İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan 73-77 envanter numaralı, Sadberk Hanım Müzesi'nde yer alan 5691 envanter numaralı (Kızgut 2004, 98-99, 108-109, Lev. 26 a-c, 31 d-g) ve Belgrat Müzesi'nde yer alan AA/3327 envanter numaralı (Gavrilović, 2010: 66, 69, 73, Fig. 31) Hermes heykelciklerine benzer. Ayrıca Isparta heykelciği, Konya Müzesi envanterine 438 envanter numarası ile kayıtlı heykelcikle khlamysin kat yerleri ve kıvrımlarının sert ve detaylandırmadan verilmesi açısından paralel özellikler gösterir. Ayrıca Antalya Müzesi›nde yer alan 01.16.82, 02.16.82 ve 22.63.94 (Kızgut, 2004: 92-93, 116-120, Lev. 23a,b, 36a-d, 37c, d) envanter numaralı heykelciklerle hem elbise kumaşının kıvrım ve kat yerlerinin verilişi hem de vücut hatlarının plastik görünümü, orantısız vücut uzuvları ve döküm sonrası ince işçiliğin yapılmadığını gösteren çapak artıklarının varlığı açısından benzer. Söz konusu Konya ve Antalya örnekleri Kızgut tarafından M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Isparta Müze envanterine 8-1-08 numara ile kayıtlı Hermes-Thot ikonografisine uygun olarak betimlenmiş Hermes haykelciğini yukarıda belirtilen stil özellikleri ve benzer heykelciklerin verildiği tarihleri dikkate alarak M.S. 3. yüzyıla tarihlendirmeyi önermekteyiz.

6. RÖLİKER HAÇ

Ortodoks Hıristiyan inancına göre kutsal olan kişilere ait kalıntı, kullandıkları eşya ya da diğer kutsal nesnelerin içine konduğu değişik formlardaki objelere röliker adı verilir (Braun, 1940: 541-542; Kartsonis, 1986: 96-125). Haç biçimli rölikerler ise içine kutsal kalıntılar ya da gerçek bir haçtan koparılmış bir parçanın konulduğu, haçın ucundaki halka sayesinde evde veya kilisede istenilen yere asılabilen bir kutudur. Genellikle bronz, daha nadiren gümüş ve altından yapılan, haç biçimi verilmiş, bir menteşe yardımı ile birbiri üstüne kapanabilen iki kutucuktan oluşur. Bu kutucuğun üst kısmında bir halkayı içeren minik bir kilit sistemi de bulunur. M.S. 9. yüzyılda kullanılmaya başlanan röliker haçlar 11 ve 12. yüzyılda yaygınlaşır (Acara, 2007: 38).

Röliker haçların genellikle her iki yüzü de figür ya da sembollerle süslenmiştir. Bu süslemeler kazıma tekniği, kabartma, mine ve değerli ya da yarı değerli taşlarla kakma tekniğinde yapılmıştır. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan rölikerlerin önemli bir bölümü kazıma tekniğinde yapılmış figürlerle bezenmiştir. Kabartmalı rölikerler ise özellikle 13. yüzyılda yaygın olarak kullanılmıştır (Gonosová - Kondoleon, 1994: 126-127, Res. 45). Röliker haçların ön yüzünde genellikle çarmıha gerilmiş İsa, arka yüzde ise „orans" duruşta[5] gösterilmiş bir Meryem betimlemesi yer alır. Meryem tasvirinin iki yanında haç kolları üstünde kimi zaman dört baş melek veya aziz betimlemeleri ya da bunların simgesi bulunur. İsa ve Meryem tasvirlerinin üstünde yer alan boşluğa kutsal sözler veya adak ifadelerinin yazılması yaygın bir gelenektir.

Isparta Müzesi›nde bulunan 6-1-07 envanter numaralı röliker haç bronzdan yapılmıştır. Ön ve arka yüzünde kazıma tekniği ile yapılmış figürler mevcuttur. Eserin ön yüzünde çarmıha gerilmiş İsa, arka yüzünde orans duruşta Meryem betimlenmiştir. Meryem›in sağında ve solunda birbirine bağlı yıldızlardan oluşan semboller işlenmiş, başının üstüne ise «ΜΗ ΘV» (Tanrı Anası) monogramı yazılmıştır. İsa›nın başı üstünde ise altta uzun bir dikdörtgen, üstte bu dikdörtgeni ortalayan kareye yakın bir geometrik şekil

[5] Ellerin tanrıya yakarır biçimde vücudun önünde ve iki yanında olacak şekilde gök yüzüne doğru açılması.

bulunmaktadır. İsa figürünün ayaklarına denk gelen yerde röliker metalinin kendinden amorf bir kabartı vardır. Bu kabartının amacı anlaşılmamakla birlikte, rölikerlerin değerli taş veya sedefle süslendiklerini biliyoruz. Bu çıkıntı böyle bir süsün oturtulması amacı ile yapılmış olabilir (Fig. 6).

Bu röliker haçın hem tipolojik hem de ikonografik açıdan benzerlerini Anadolu›nun bir çok yerinde bulmak mümkündür. Mersin-Yumuktepe (Köroğlu, 2009: 419-420, 424, Şek.1-$_{4-8}$; Caneva ve Köroğlu, 2009: 342, 351, Fig. 5), Adıyaman-Tille Höyük (Moore, 1993: 130, 148, Fig. 64-$_{73}$), Biga ve Karabiga arasında Granicus Vadisi (Rose ve Körpe, 2005: 325, 330, Fig. 4), Kubad-Abad (Arık, 2011: 208, 216, Res. 9), İznik (Aslanapa, 1988: 385, 395, Res. 21), Sardis (Greenewalt, 2001: 150, 155, Fig. 5), Troya (Korfmann, 1999: 361, 370, Res. 11), Assos Ayazma Kilisesi (Arslan, 2010: 238-239, 248, Res. 9) kazılarında bulunan ve Denizli Arkeoloji Müzesi (Özdemir ve Öztaşkın, 2009: 490, 499, Res. 6) ile Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde (Acara, 2004: 53-55, Res. 3) yer alan röliker haçları yanı sıra, Archibisho Iakovos Koleksiyon'una ait iki röliker haç (Cotsonis ve Kouroumali, 2005: 6-7, Res. 4-5) Isparta röliker haçı ile paralel özelliklere sahip örnekler arasında sayabilir. Bu örneklere ek olarak Korinth kazılarında bulunmuş çok sayıda röliker haç (Davidson, 1952: 257-258, Pl. 110-$_{2058-2069}$) da Anadolu dışı benzer örnekler arasında yer alır. Söz konusu bu örneklerin tamamı M.S. 10-12. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Yukarıda verdiğimiz örnekler arasında bulunan Archibisho Iakovos Koleksiyon'una İstanbul ya da Anadolu'dan gelmiş röliker haçın ön yüzünde yer alan çarmıha gerilmiş İsa betimlemesi İsa'nın kolları altındaki yazılar dışında Isparta örneği ile büyük benzerlik göstermektedir. İstanbul örneğinde İsa'nın başı üstünde Isparta röliker haçındaki İsa figürünün üstünde yer alan geometrik simgenin benzeri bulunmaktadır. Aynı eserin arka yüzünde orans duruşta betimlenmiş Meryem'in başı üstünde Isparta örneğinde olduğu gibi "ΜΗ ΘV" (Tanrı Anası) ifadesi yer almaktadır. Bu röliker haç M.S. 10-11. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ancak "Tanrı Anası" ifadesi M.S. 11-12. yüzyıla tarihlendirilen Tille Höyük'de ele geçmiş röliker parçası üstünde de bulunmaktadır. Bu nedenle ve yukarıda verdiğimiz diğer paralel örnekleri dikkate alarak Isparta Müzesi›ne ait 6-1-07 envanter numaralı röliker haçı M.S. 10-12. yüzyıla tarihlendirmeyi önermekteyiz.

7. AĞIRLIK

Bizans Dönemi ölçü sistemi arkeolojik buluntular, yazılı belgelerle birlikte değerlendirilerek çözümlenmektedir. Ancak Eser, günümüze gelen ağırlık örneklerinde hem nomisma hem de pound birim ağırlığının değişken olduğunu ifade etmektedir (Eser, 2003: 33; Eser, 2004: 51). Bu dönemde kullanılan ağırlık ölçü birimi Bizans poundu (327,45 gr.) Geç Roma poundunu (litra) esas almıştır. Bir Bizans poundu 12 ons veya 72 solidiye eşittir. Bu durumda 1/12 pound (litra) yani 1 ons (ounce) yaklaşık 26,7 gr.'a denk gelmektedir (Entwistle, 2002: 611; Eser, 2003: 33, 48; Perk, 2010: 582).

Bizans Dönemi'nde heykelcik biçiminde, küre, disk ve düz tipte ağırlıklar kullanılmıştır. Düz tipte ağırlıklar set halinde bronz, kurşun ya da camdan yapılmış ve genellikle ahşap bir kutu içinde muhafaza edilmiştir. Döküm tekniğinde üretilen bronz ağırlık üstü ve altı düzeltilmiş küre, düz (ince dikdörtgenler prizması formlu) ve disk olmak üzere üç tipe ayrılır. Düz tip ağırlıklar M.S. 4. yüzyılda kullanıma girer ve 6. yüzyılın ortasından sonra yerini yavaş yavaş disk biçimli ağırlığa bırakır. Cam ağırlıklar ise M.S. 6 ve 7. yüzyılda yaygınlaşır (Eser, 2003: 40-41; Perk, 2010: 582-586).

Ağırlıkların üstünde birimlerini gösteren işaret veya yazılar bulunur. Genellikle kazıma tekniği ile yapılan bu yazı, harf, sembol veya tasvirlerin gümüş ya da bakır kakma olan örnekleri de vardır. Bunun yanı sıra ağırlıklar üstünde M.S. 4-5 yüzyıllarda bir veya birden fazla imparator tasviri betimlenirken 5-7. yüzyıllarda ise haç, yaprak veya çelenk gibi süslemeler yaygındır (Eser, 2003: 41).

Isparta Müzesi›nden incelediğimiz tek bronz ağırlık düz tipte olup yaklaşık kare formludur. 25,9 gr. ağırlığa sahip eserin üst yüzünde kazıma tekniği ile yapılmış «ΓA» harfleri ve bunların üst kısmında da haç işareti bulunmaktadır (Fig. 7). «ΓA» monogramı Bizans ağırlık biriminde 1 onsa karşılık gelir. Eserin oluşturduğu Bizans ağırlıkları tablosunda 1 ons 27.30 gr. ağırlığa sahiptir

(Eser, 2003: 45). Kürkman›ın editörlüğünde yayınlanan Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri adlı eserde 49, 50 ve 51 katalog numaralı kare formlu düz tipte ağırlıklar sırası ile 26.57, 26.39 ve 26.24 gr. gelmektedir. Aynı yayında 52 ve 54 numaralı disk formlu ağırlıkların da 24.76 ve 24.67 gr. geldiği belirtilmektedir. Yine aynı kaynakta 58 katalog numaralı tek küre formlu ağırlık ise 25.58 gr.'dır (Kürkman, 2003: 215-217, Kat. 49-52, 54). Korinth›de bulunmuş 1596 katalog numaralı Bizans Dönemi ağırlık da 25 gr. gelmektedir (Davidson, 1952: 209). Bu örneklerin hepsi 1 ons değerinde ağırlıklar olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle üstünde «ΓA» monogramı olan Isparta Müzesi›ne ait 4-1-09 envanter numaralı eser 1ons değerinde bir ağırlıktır.

Isparta ağırlığı ile yukarıda verdiğimiz örneklerden 54 katalog numaralı disk biçimli ağırlığın üstünde yer alan monogramların yazı stili büyük oranda birbirlerine benzemektedir. Disk biçimli ağırlık M.S. 6-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Isparta ağırlığı, bu örnekten daha sade yapılmış olması ve düz tip ağırlıkların 6. yüzyılın ortasından itibaren yavaş yavaş yerini disk biçimli ağırlıklara bırakması nedeniyle ondan biraz daha erken bir tarihte üretilmiş olmalıdır. Bundan dolayı Isparta ağırlığının M.S. 6. yüzyılın ortasından daha geç bir tarihe ait olamayacağını düşünmekteyiz.

8. BRONZ ÇİVİLER

Isparta Müzesi'nden incelediğimiz eserler arasında üç adet bronz çivi bulunmaktadır. Baş kısmı topuz biçimli minyatür hançer formuna sahip bu çiviler, mobilyaların parçalarını birleştirmek ya da üstündeki kaplamaları tutturmak için kullanılmıştır. 3.8, 3.75 ve 3.2 cm. uzunluğa sahip çivilerin yassı gövdeleri üstünde birer perçin deliği vardır. Çivilerden birinin deliği içinde perçin kalıntısı bulunmaktadır (Fig. 8).

Form açısından bu çivilere benzeyen ancak onlardan daha büyük boyda olan (15-17 cm.) Urartu örnekleri, araba tekerleklerinin milinden çıkmasını önlemek amacıyla mil üstüne çivilenerek kullanılmıştır (Merhav, 1991: 58-67, Fig. 6-9, 13). Ancak Isparta çivilerinin hem form hem de boyut olarak birebir benzerleri Korinth›de bulunmuştur. Bizans Dönemi›ne tarihlendirilen Korinth›de bulunmuş dört çividen ikisinin üstünde Isparta örneklerinden farklı olarak iki perçin deliği vardır (Davidson, 1952: 127-128, Pl. 63-$_{852-855}$). Korinth'deki çivilerden özellikle 5839 envanter numaralı olanı (uzunluk 3.3 cm.) Isparta Müzesi'ne 13-2-04 envanter numarası ile kayıtlı çiviye (uzunluk 3,2 cm.) kopyası olacak denli benzemektedir. Mobilya yapımında kullanılan Korinth örnekleri M.S. 10-12. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Korinth çivileri ile benzerliği nedeni ile Isparta Müzesi'ne ait söz konusu bronz çivileri Bizans Dönemi'ne, M.S. 10-12. yüzyıla tarihlendirmeyi önermekteyiz.

9. SONUÇ

Çalışmamızda Isparta Müzesi metal eserler koleksiyonundan Ankara Üniversitesi Başkent Meslek Yüksekokulu laboratuarlarında koruma ve onarım işlemleri yapılmak üzere seçilmiş Frig fibulası, haçbaşlı fibula, maşrapa, Hermes heykelciği, ayna, röliker haç, ağırlık ve üç dekoratif çividen oluşan 10 adet bronz eser incelenmiştir.

Bu eserlerden Frig fibulası M.Ö. 8. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başına, haçbaşlı fibula M.S. 4. yüzyıla, maşrapa M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına, Hermes heykelciği M.S. 3. yüzyıla, ayna Roma Dönemi'ne, ağırlık M.S. 6. yüzyıl ortasına, röliker haç ve dekoratif çiviler M.S. 10-12. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Bilimsel arkeolojik kazı ya da yüzey araştırması buluntusu olmamaları ve bunun sonucunda bir buluntu bütünlüğü içinde değerlendirilememeleri, incelediğimiz eserlerin buluntu ve üretim yerlerine ait yorum yapmamızı güçleştiriyor olsa da bu konuda bir kaç hipotetik sonuç çıkarmak mümkündür.

Söz konusu eserlerden haçbaşlı fibula, Hermes heykelciği ve dekoratif çiviler Sütçüler ilçesi Kesme kasabasında bulunmuş ve müzeye aynı kişiden satın alma yolu ile kazandırılmıştır. Frig fibulası ve Bizans ağırlığı ise Sütçüler ilçesinde bulunmuş, ancak farklı kişilerden satın alma yolu ile edinilmiştir. Ayna Afyon Müzesi'nden devralınmıştır. Röliker haçın ise buluntu yeri konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Arkeolojik özelliklerinden daha çok korunmuşluk durumuna göre koruma ve onarım işlemleri yaptırılmak üzere Isparta Müzesi metal eserler koleksiyonu içinden seçilmiş on adet buluntudan yedisinin Sütçüler ilçesinde bulunmuş olması bu ilçenin

Demir Çağ, Roma ve Bizans Çağları için önemli bir potansiyele sahip olduğuna işaret etmektedir.

Hermes heykelciğinin gösterdiği işçilik kalitesi yerel bir atölye izlenimi vermektedir. Benzer işçilik özellikleri yukarıda bahsettiğimiz Antalya Müzesi ile Konya Müzesi›nde yer alan ancak buluntu yeri Antalya olan örneklerde de görülmektedir. Antalya›nın Isparta›ya yakın ilçesi Bucak›ın Çamlıca köyünde bulunmuş 22.63.94 envanter numaralı heykelciğin Antalya Müzesi örnekleri içinde Isparta heykelciğine hem stil hem de işçilik özellikleri açısından en çok benzeyen örnek olması bu iki eserin aynı atölyede üretilmiş olma ihtimalini doğurmaktadır.

Ulaştığımız bu sonuçlar özellikle Isparta Sütçüler ilçesinde yapılan bilimsel araştırmaların yoğunlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

10. KATALOG

Frig Fibulası

Envanter No: 2-1-83 (Fig. 1)

Yükseklik: 6,4 cm. Genişlik: 6,6 cm.
Kalınlık: 0,5 cm. Ağırlık: 19,7 gr.

Buluntu Yeri: Isparta ili, Sütçüler ilçesi, Sağrak köyü

Kimden Geldiği: Kadir Sarışahin

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım:Köşeleri şevli dikdörtgen kesitli gövdesi yarım daire formlu masif bronzdan yapılmıştır. Fibulanın yay ve iğne bölümü eksiktir. Kemerin karşılıklı iki ucunda ortadaki yüksek diğer ikisi ise daha ince üç silme arasında birer diskten oluşan süsleme vardır. Kanca kısmının üstünde derin iki kanal olup, bu kanalları izleyen kanca kenarları tabanda dışarıya doğru birer mahmuz gibi çıkıntı yapmaktadır.

Haçbaşlı Fibula

Envanter No: 9-3-08 (Fig. 2)

Uzunluk: 6,3 cm. Yükseklik: 2,8 cm.
Menteşe Uzunluğu: 4,1 cm. Ağırlık: 26,9 gr.

Buluntu Yeri: Isparta ili, Sütçüler ilçesi, Kesme kasabası

Kimden Geldiği: Reşat Armağan
Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Üstten görünüşü haç biçimli olan masif bronzdan yapılmış fibulanın yay formlu gövdesi kabaca dikdörtgen kesitli olup sırtı dardır. Gövdenin bir ucu ince silindir formlu bir geçişle kovan biçimli kancaya bağlanırken, diğer ucu gövde eksenine dikey zıt yönde iki kol şeklinde çıkıntı yapan menteşe bölümü ile sonlanır. Gövdeye menteşe ile birleştiği noktada kavuk biçimli bir ampul perçinlenmiştir. Perçin ucu gövde yayı içinde görülebilmektedir. Menteşe kolları alt yüzü hafif dışbükey olan kabaca altıgen kesitlidir ve yuvarlak kesitli bir torusa bağlı küre formlu birer ampul ile sonlanmaktadır. Zembereği, kollu menteşenin tam ortasına yerleştirilmiş yuvarlak kesitli iğne, uca doğru incelmektedir. Fibula üstünde altın varak kalıntıları bulunmaktadır.

Maşrapa

Envanter No: 10-5-87 (Fig. 3)

Uzunluk: 27,7 cm. Yükseklik: 9,5 cm.
Ağız Çapı: 14,9 cm. Taban Çapı: 8,4 cm.
Ağırlık: 435,7 gr.

Buluntu Yeri: Isparta ili, Şarkikaraağaç ilçesi

Kimden Geldiği: Ramazan Gök
Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Maşrapa gövdesi dışarı doğru çıkan ağız kenarından yatay uzanan yassı sap ile birlikte tek parça bronz levhadan yapılmıştır. Derin kap kısmının profili tabanda hafif dışarıya doğru genişledikten sonra ağza kadar dik bir şekilde çıkar. Gövde ağız kenarı ile birleştiği noktada birbirine paralel iki çizgi ile sınırlandırılmış bir bant ile bezenmiştir. Kabın tabanı parçalanmış olup, merkezde kabaca daire şeklinde bir parçası mevcuttur. Bu parça merkezde bir nokta çevresinde geniş bir bant ile, dışta yine merkezde bir nokta etrafında yüksek kabartma halinde yapılmış beş adet bant ile süslenmiştir. Her iki kenarı dışbükey profile sahip sap kısmı ortada daraldıktan sonra

genişleyip uç kısımda yuvarlak kesilerek sonlandırılmıştır. Sapın uç bölümünde merkezde bir nokta etrafında iç içe iki daire, bunların ortasında da hilal formlu bir delik bulunmaktadır.

Ayna

Envanter No: 8-86-79 (Fig. 4)

Yükseklik: 15,7 cm. Genişlik: 15,4 cm.
Kalınlık: 0,25 Kenar Kalınlığı: 0,7 cm.
Ağırlık: 319,4 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Afyon Müzesi
Geliş Şekli: Devir

Tanım: Masif bronzdan yapılmış kenarlıklı tipte, sapı eksik disk biçimli aynanın sap yeri dışarı doğru çıkıntı yapmakta, bu çıkıntı üstünde birinin perçini mevcut, üç perçin deliği bulunmaktadır. Bezemesiz arka yüzü hafif dışbükeydir.

Heykelcik

Envanter No: 8-1-08 (Fig. 5)

Yükseklik: 4,2 cm. Genişlik: 2 cm.
Kalınlık: 0,9 cm. Ağırlık: 11,5 gr.

Buluntu Yeri: Isparta ili, Sütçüler ilçesi, Kesme kasabası

Kimden Geldiği: Reşat Armağan Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Bronzdan dolu döküm tekniği ile yapılmış, ayakta, sol elinde omzuna dayalı kısa, kalın saplı, çift boğumlu kerykaionunu taşıyan, khlamys giymiş, çift kanatlı petasos takmış Hermes heykelciği. Heykelciğin sağ bacağı dizin hemen üstünden, sol bacağı ise diz altından kopmuştur. Sağ kolunun ise pazısından aşağı bölümü mevcut değildir. Heykelciğin arkası da önü gibi detaylı işlenmiştir.

Röliker Haç:

Envanter No: 6-1-07 (Fig. 6)

Yükseklik: 6,2 cm. Genişlik: 3,8 cm.
Kalınlık: 9 cm. Ağırlık: 24,6 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Durmuş Çakmak
Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Haç biçimi verilmiş yüksek kenarlıklı içi boş iki bronz plakanın menteşe ve çengelle birbirine bir kutu gibi tutturulması ile meydana getirilmiş röliker. Düz kollu Latin Haçı tipindeki rölikerin ön ve arka yüzünde kazıma tekniği ile yapılmış derin çizgilerle oluşturulmuş figürler mevcuttur. Ön yüzünde çarmıha gerilmiş giyimli ve sakallı İsa betimlenmiştir. Arka yüzde giyimli ve başı haleli Meryem ayakta ve orans duruşta gösterilmiştir. Rölikerin bu yüzünde haçın kolları birbirine bağlı yıldız motifleri ile sınırlandırılmıştır. Meryem'in başının üstündeki boşlukta "ΜΗ ΘV" (Tanrı Anası) monogramı yer alır. Rölikerin ön yüzünün alt kısmında lehim kalıntısı mevcuttur.

Ağırlık

Envanter No: 4-1-09 (Fig. 7)

Boy: 2.3 cm. En: 2.34 cm.
Kalınlık: 0,63 cm. Ağırlık: 25,9 gr.

Buluntu Yeri: Isparta ili, Sütçüler ilçesi

Kimden Geldiği: Ömer Özdemir Geliş

Şekli: Satın alma

Tanım: Masif bronzdan dökme tekniğinde yapılmış, yaklaşık kare formlu, ön yüzünde kazıma tekniğinde yazılmış "ΓA" monogramı ve bunun üstünde haç işareti bulunmaktadır. Arka yüzü düz olan ağırlığın kenarları pahlanmıştır.

Çiviler

Envanter No: 13-1-04 (Fig. 8)

Boy: 3,8 cm. En: 0,7 cm.
Kalınlık: 0,2 cm. Ağırlık: 6,3 gr.

Buluntu Yeri: Isparta ili, Sütçüler ilçesi, Kesme kasabası

Kimden Geldiği: Reşat Armağan
Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Oval kovanının ortasında tek perçin deliği bulunan masif bronzdan yapılmış, ucu küt minyatür hançer biçiminde çivi. Küre başlı kabzası bilezik biçimli üç

silme ile süslenmiştir.

Envanter No: 13-2-04 (Fig. 8)

Boy: 3,2 cm. En: 0,85 cm.

Kalınlık: 0,15 cm. Ağırlık: 6,2 gr

Buluntu Yeri: Isparta ili, Sütçüler ilçesi, Kesme kasabası

Kimden Geldiği: Reşat Armağan
Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Oval kovanının ortasında içinde perçin parçası korunmuş tek perçin deliği bulunan masif bronzdan yapılmış, ucu küt minyatür hançer biçiminde çivi. Küre başlı kabzası bilezik biçimli üç silme ile süslenmiştir.

Envanter No: 13-3-04 (Fig. 8)

Boy: 3,75 cm. En: 0,75 cm.
Kalınlık: 0,2 cm. Ağırlık: 7,6 gr.

Buluntu Yeri: Isparta ili, Sütçüler ilçesi, Kesme kasabası

Kimden Geldiği: Reşat Armağan
Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Oval kovanının ortasında tek perçin deliği bulunan masif bronzdan yapılmış, ucu küt minyatür hançer biçiminde çivi. Küre başlı kabzası bilezik biçimli üç silme ile süslenmiştir.

KAYNAKÇA

Acara, E. M. (2004). "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Maden Eserleri: Ağırlık ve Haçlar". **AST**, 22/2, 51-58

Acara, E. M. (2007). "Litürjide ve Günlük Kullanımda Maden Sanatı", *Kalanlar:* **12-13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans** (Ed. A., Ödekan), Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 37-39.

ActaArch Acta Archaeologica (Copenhagen).

Akbıyıklıoğlu, K. (1993). "Güre Basmacı Tümülüsü Kurtarma Kazısı", **MüzeKKS**, 1, 1-23.

Allison, P. M. (2004). **Pompeian Households**, Los Angeles.

Andrew, O. (1966). "Greek, Roman and Etruscan Jewelry", **BMMA**, 24/9, 269-284.

Antonio, C. (2004). **The Art of Praxiteles**: **The Development of Praxiteles 364-1 BC.**, Roma.

Antonio, C. (2007). **The Art of Praxiteles**: **The Mature Years**, Roma.

ArchBul Archaeologica Bulgaria

Arık, R. (2011). "Kubad-Abad 2010 Çalışmaları", **KST**, 33/2, 205–218.

Arslan, N. (2010). "Assos Kazısı 2009 Yılı Kazı, Restorasyon ve Onarım Çalışmaları", **KST**, 32/3, 235–250.

Aslanapa, O. (1988). "İznik Çini Fırınları Kazısı 1987 Yılı Çalışmaları". **KST**, 10/2, 383–400.

AST Araştırma Sonuçları Toplantısı.

Ayabakan, C. (1991), "Maşattepe Tümülüsü Kurtarma Kazısı", **MüzeKKS**, 1, 49-62.

Başaran, C. ve Kasapoğlu, H. (2013). "Parion Kazısı Metal Buluntuları", **III. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı: Türkiye Arkeolojisinde Metal**, 126-140.

BCH Bulletin de Correspondence Hellénique.

Bieber, M. (1915). **Die Antiken Skulpturen und Bronzen des Königl Musem Fridericianum in Cassel**, Marburg.

Blinkenberg, C. (1926). **Fibules Grecques et Orientales**, Copenhagen

BMMA Bulletin of the Metropolitan Museum of Art.

Boehmer, R. M. (1979). **Die Kleinfunde aus der Untestadt von Boğazköy**, Berlin.

Boucher, S. (1976). **Recherches sur les Bronzes Figurés de Gaule Préromaine et Romaine**, Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 228.

Braun, J. (1940). **Die Reliquiare des Christlichen Kultes und Ihre Entwicklung**, Freiburg.

Caner, E. (1983). **Fibeln in Anatolien I**, Prahistorische Bronzefunde XIV/8, München.

Caneva, I. ve Köroğlu, G. (2009). "Excavations at Yumuktepe: The 2008 Season", **KST**, 31/3, 337–386.

CIG Corpus Inscriptionum Graecarum Vol.III.

Cociš, S. (1994). "Mercuris. Representation en Bronze de la Daicie", Akten der 10. Internationalen Tagung über Bronzen, Freiburg 18-22 Juli 1988, 129-133.

Comstock, M. ve Vermeule, C. (1971). **Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts**, Boston.

Cook, R. M. (1986). **Greek Art**, Pelican Books, London.

Corinth Corinth. Result of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens.

Cotsonis, J. ve Kouroumali, M. (2005). **Greek, Roman and Byzantine Object from the Archibisho Iakovos Collection**, Royal Ontario Museum.

Davidson, G. R. (1952). **Corinth Volume XII: The Minor Objects**, Princeton, New Jersey.

Demirtaş, N. (2013). Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia'da Hermes. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Deppert-Lippitz, B. (2000). "A Late Antique Crossbow Fibula in the Metropolitan Museum of Art", **MetrMusJ**, 35, 39-70.

Donder, H. (1975). **Die Fibeln**, Dritter Band, Teil 2, Verlag Philipp Von Zabern, Mainz.

Eggers, H. J. (1951). **Der Römische Import im Frien Germanien**, Hamburg.

Entwistle, C. (2002). "Byzantine Weights", **The Economic History of Byzantium: From the Seventh Through the Fifteenth Century**, (Ed. A. E., Laiou,), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.

Erhat, A. (1984). **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eser, M. A., (2003), "Bizans Dönemi", **Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri** (Ed. G., Kürkman), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 33-48.
Eser, M. A. (2004). "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Maden Eserleri: Ağırlıklar ve Haçlar", **AST**, 22/2, 51-58.
Ferguson, J. (1982). **The Religfions of The Roman Empire**, Thames and Hudson, London.
Garth, F. (1986). **The Egyptian Hermes: A Historical Approach to the Late Pagan Mind**, Cambridge University Press, Cambridge.
Gavrilović, N. (2010). "A Contribution to the Study of the Cult of God Mercury in Moesia Superior", **ArchBul**, 16/1, 57-79.
Gerión Gerión. Revista de Historia Antigua.
Ghirshman, R. (1964). "Fibule en Iran: Collection de M. Foroughi", **IrAnt**, 4, 90-107.
Gonosová, A. ve Kondoleon, C. (1994). **Art of Late Rome and Byzantium: In the Virginia Museum of Fine Arts**, Richmond.
Greenewalt, C. H. (2001). "Sardis Archaeological Research and Conservation Projects in 2001", **KST**, 24/2, 149-158.
Grimal, P. (1996). **The Dictionary of Classical Mythology**, Blackwell Publishers, London.
Gürler, B. (2001). "Tire'nin Uzgur Köyü'nde Bulunmuş olan M.S. 2. Yüzyıl Sonu - 3. Yüzyıl Başına Ait Mezar Grubu", **TAED**, 2, 59-66.
Gürler, B. (2004). **Tire Müzesi Bronz Eserleri**, İstanbul.
Higgins, R. A. (1961). **Greek and Roman Jewellery**, London.
Higgins, R. A. (1965). **Jewellery from Classical Lands**, British Museum Publications, London.
Hill, D. K. (1949). **Catalogue of Classical Bronze Sculpture in the Walters Art Gallery**, Baltimore.
Hodder, I. (2006), Çatalhöyük: Leoparın Öyküsü (Çev. D. Şendil), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
IrAnt Iranica Antiqua.
Ivanov, M. (2005). "A Late Roman Bronze Belt-Decoration from Serdica", **ArchBul**, IX/2, 73-82.
İçten, C. ve Evren, A. (1998). "Selçuk-Efes 3447 Parsel Kurtarma Kazısı", **MüzeKKS**, 8, 85- 110.
Kara, Y., Feroğlu, M. A., Patacı, S. ve Laflı, E. (2013). "Hadrianoupolis Metal Buluntuları: Ön Değerlendirmeler", **III. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı: Türkiye Arkeolojisinde Metal**, 173-185.
Karakaya, N. (2007). **Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları**, Ege Yayınları, İstanbul.
Kaufman-Heinimann, A. (1977). **Die Römischen Bronzen der Schweiz,** Band 1.
Kartsonis, A. D. (1986). **Anastasis: The making of an Image**, New Jersey.
Kellner, H. J. ve Zahlhaas, G. (1993). **Der Römische Tempelschatz von Weißen burg i. Bay**, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
Kızgut, İ. (2003), "Silifke Müzesi Bronz Heykelciklerine Yansıyan Kilikya Tanrıları", **OLBA**, 7 (Özel Sayı), 156-187.
Kızgut, İ. (2004), Türkiye'nin Seçilmiş Bazı Müzelerinden Hellenistik ve Roma Dönemi Bronz Heykelcikleri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi.
Klindt-Jensen, O. (1949). "Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age", **ActaArch**, XX, 1-230.
Korfmann, M. (1999). "1997 Troia Kazıları", **KST**, 20/1, 357–370.
Köroğlu, G. (2009). "Yumuktepe Höyüğü kazılarından Ortaçağ takıları", **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 417–426.
Kürkman, G. (2003). **Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri**, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
KST Kazı Sonuçları Toplantısı.
Lamb, W. ve Congdon, L. K. (1969). **Ancient Greek and Roman Bronzes**, Chicago.
Lerner, J. (1996). "Horizontal - Handled Mirrors: East and West", **MetrMusJ**, 31, 11-40.
Menzel, H. (1986). **Die Römischen Bronzen aus Deutschland III**, Bonn.
Merhav, R. (1991). **Urartu: A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.**, The Israel Museum, Jerusalem.
MetrMusJ Metropolitan Museum Journal.
Moore, J. M. (1993). **Tille Höyük 1: The Medieval Period**, Ankara.

Mosov, S., Ganerzovski, G. ve Luka, K. (2005). "Spätanttike Kirche und Mittelalterliche Nekropole bei dem Dorf Ocin Dol, Bezirk Mezdra, Nordwestbulgarien", **Archaeologia Bulgarica**, IX, 83-97.
Muscarella, O. W. (1967). **Phrygian Fibulae from Gordion**, London.
Muscarella, O. W. (2007). "Frig Fibulaları", **Friglerin Gizli Uygarlığı (**Ed. Sivas, H. ve Sivas, T. T.), İstanbul, 173-179.
MüzeKKS Müze Kurtarma Kazıları Semineri.
Norling-Christensen, H. (1952)."Kasseroller Med Tre Huller Eller Tredelt Hul i Skaftet", **Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie**, 166-194.
Ognenova-Marionova, L. (1975). **Statuettes en Bronze: Sofia du Musee National Archeologique Sofia (Statuettes de Culte)**, Sofia.
OLBA Olba. Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları.
Onurkan, S. (1988). **Doğu Trakya Tümülüsleri Maden Eserleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
Özsait, M. (1980). İlkçağ Tarihinde Pisidya, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
Özsait, M. (1985). **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
Özdemir, H. ve Öztaşkın, G. K. (2009). "Denizli Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup». **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 489-499.
Öztürk, N. Ö. (1999), "M. Ereğlisi Kaya Mezarları Kurtarma Kazısı, **MüzeKKS**, 9, 239-246.
Pasinli, A., Gökyıldırım, T. ve Düzgüner, F. (1995). "İnceğiz-Maltepe Nekropolü 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", **MüzeKKS**, 5, 345-364.
Perk, H. (2010). "Suna ve İnan Kıraç Vakfı Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu'ndaki Bir Kısım Ağırlıklar Işığında Bizans Ağırlık Sistemine Katkı", **1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu**, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 582-586.
Philipp, H. (1981). **Bronzeschmuck aus Olympia, Olympische Forschungen Band XIII**, Berlin.
Radnoti, A. (1938). **Die Römischen Bronzegefaesse von Pannonien**, Budapest.
Richter, G. M. A. (1987). **A Handbook of Greek Art**, Phaidon Press, Singpore.
Robert, L. (1983). "Documents D'Asie Mineune", **BCH**, 107, 547-597.
Rose, C. B. ve Körpe, R. (2005)."The Granicus River valley survey project 2004", **AST**, 23/2, 323-332.
Tekocak, M. (2012). "Akşehir Müzesi'nde bulunan Bir Grup Bronz Fibula", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13, 27-42.
Turcan, R. (1997). **The Cults of the Roman Empire**, Oxford: Blackwell Publishers.
TAED Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi.
Velasco, F. D. (1988). "Un Aspecto del Simbolismo del Kerykeion de Hermes", **Gerión**, 6, 39-45, Fig.1-7
Waelkens, M., Harmankaya, A. ve Viane, W. (1992). "The Excavations at Sagalassos 1990", **KST**, 13/2, 283-307.
Waelkens, M. ve Poblome, J. (1993). **Sagalassos II. (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 6) Report on the Third Excavation Campaign of 1992**, Leouven.
Waelkens, M. (2004). "Report on the 2002 Excavation and Restoration Campaign at Sagalassos", **KST**, 25/1, 215-230.
Willers, H. (1907). **Neue Untersuchungen iber die Römische Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien**, Hannover - Leipzig.

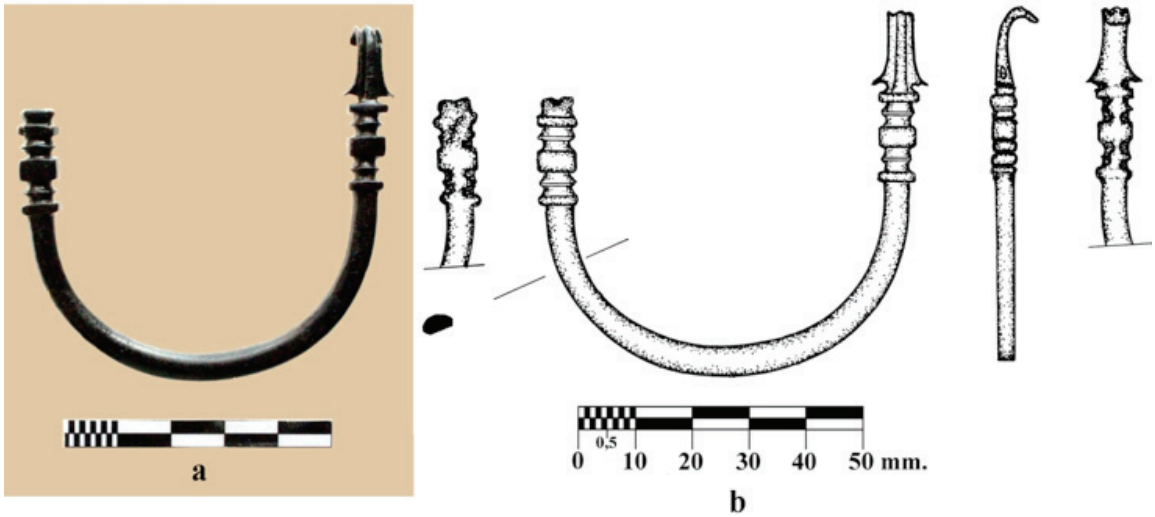

Figür 1: 2-1-83 envanter numaralı bronz Frig fibulası.

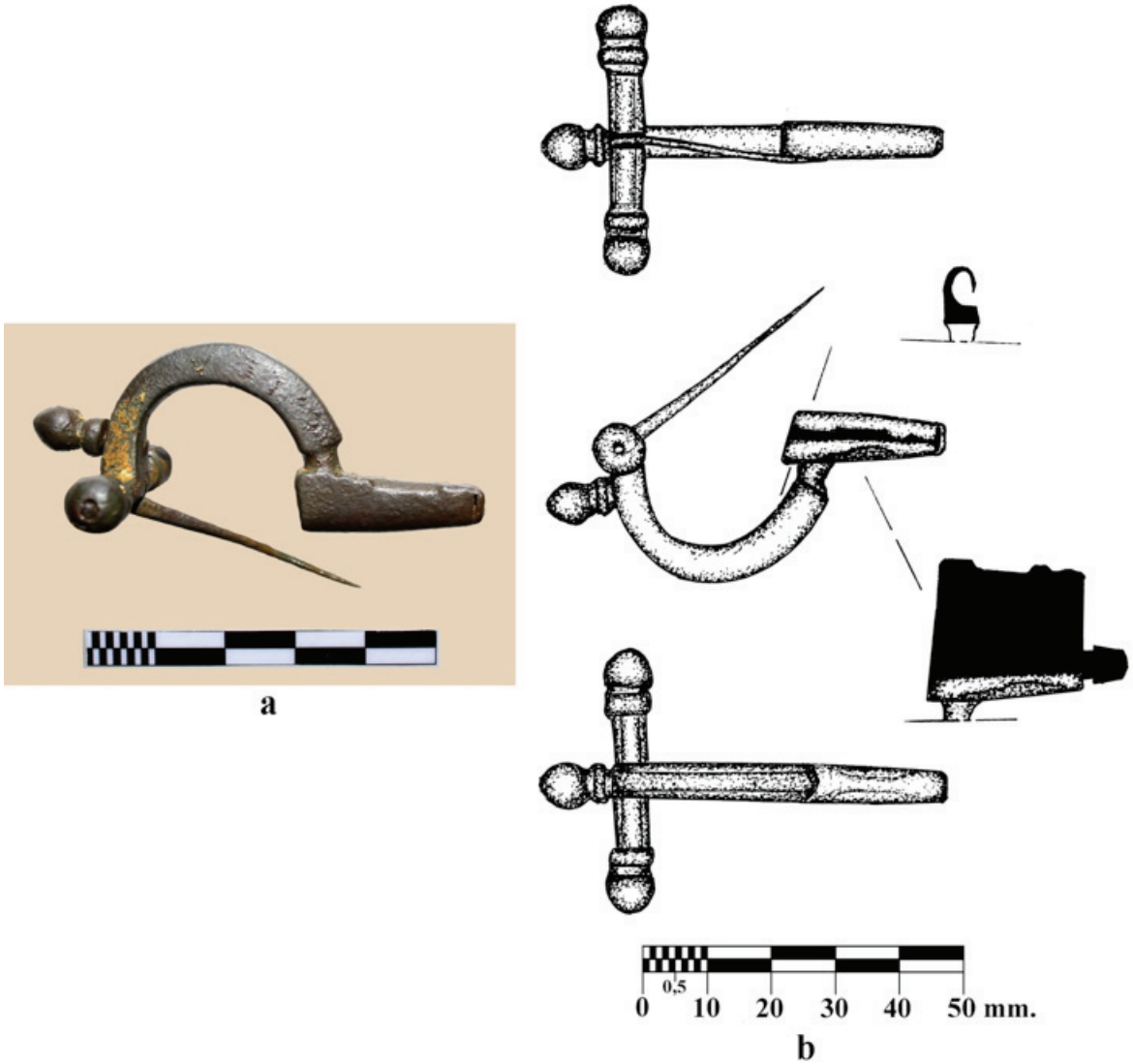

Figür 2: 9-3-08 envanter numaralı bronz haçbaşlı fibula.

a

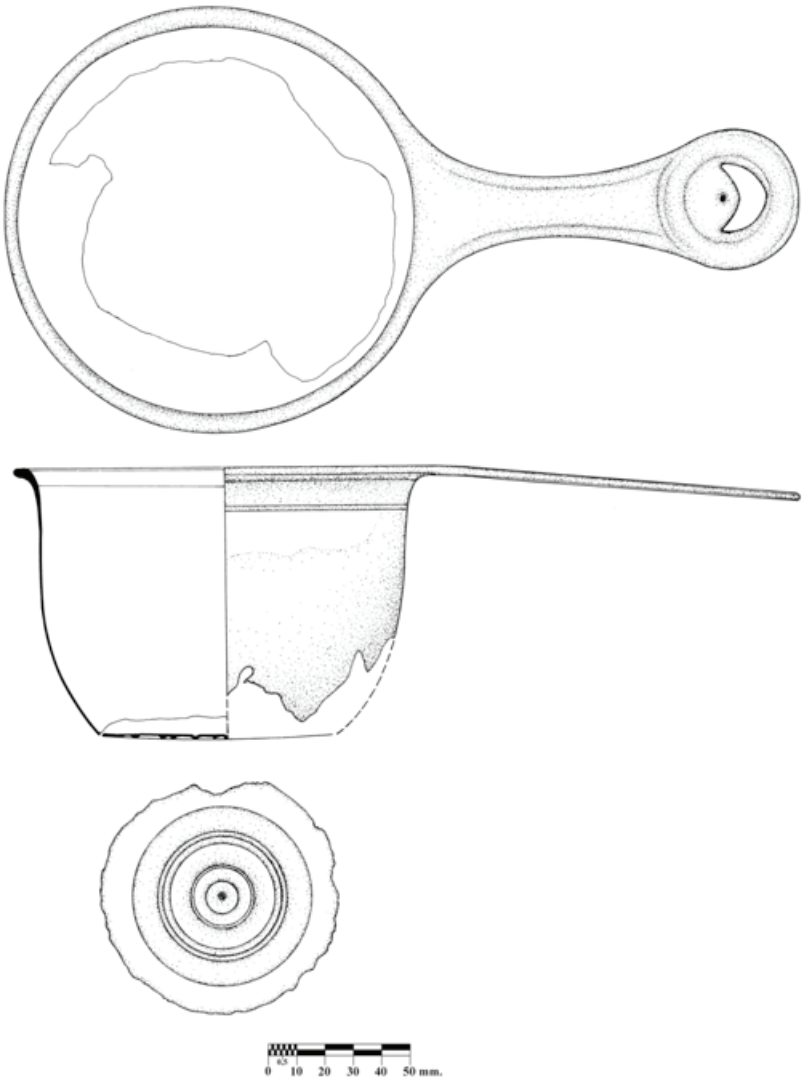

b

Figür 3: 10-5-87 envanter numaralı bronz maşrapa.

a

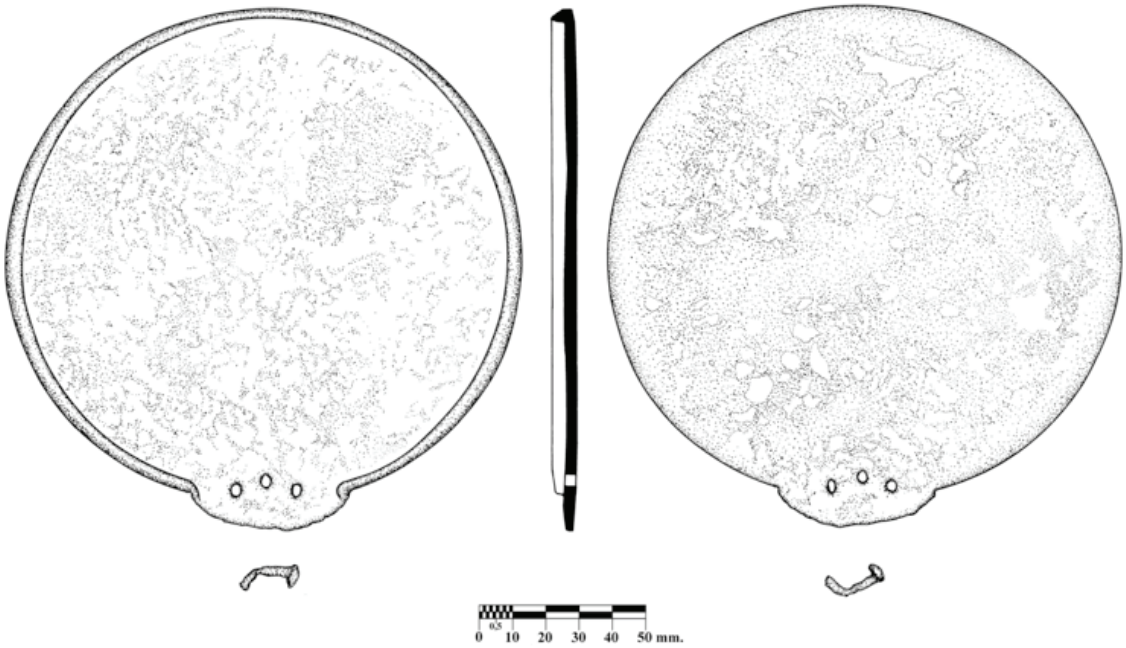

b

Figür 4: 8-86-79 envanter numaralı bronz ayna.

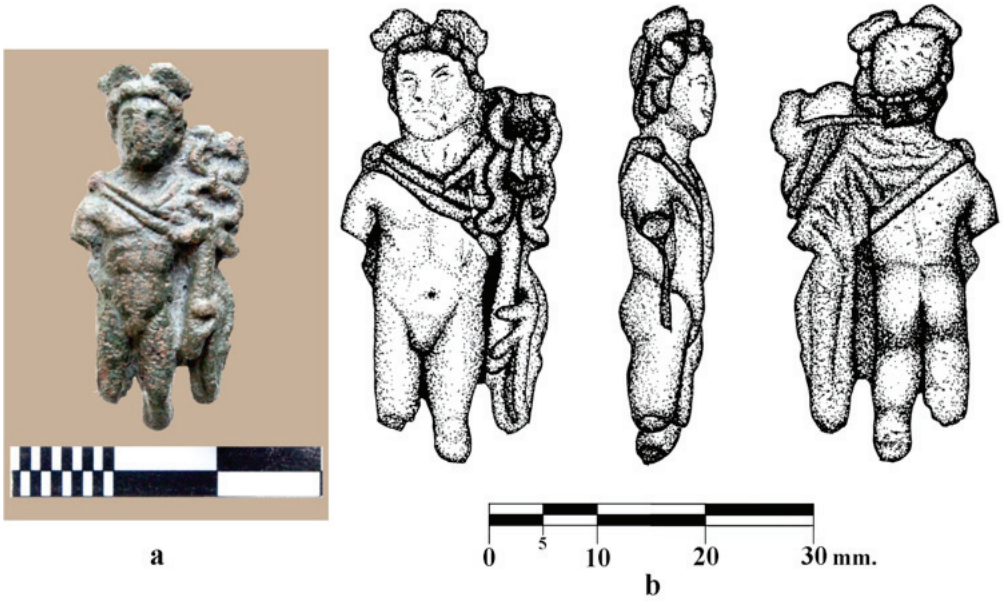

Figür 5: 8-1-08 envanter numaralı bronz Hermes heykelciği.

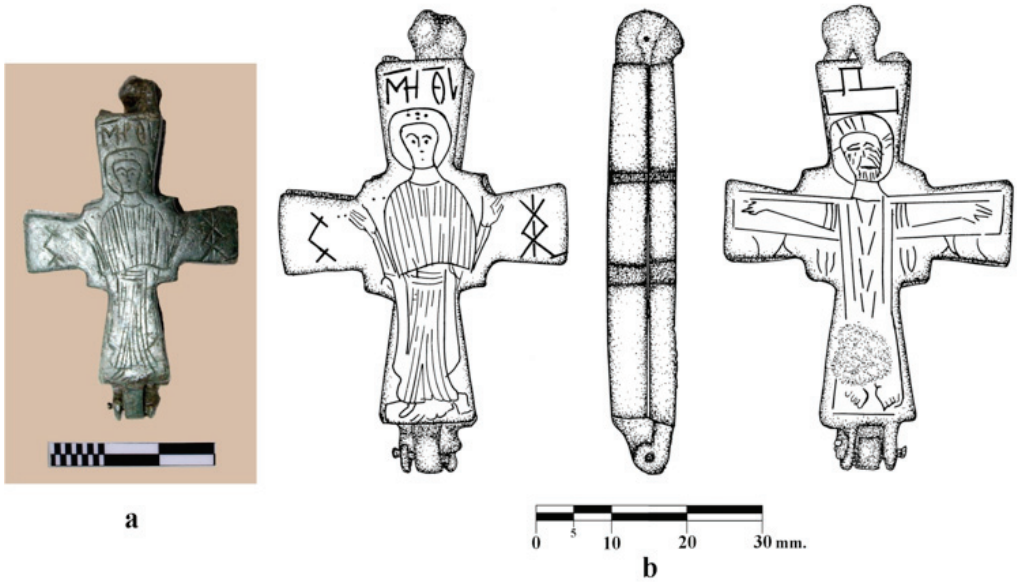

Figür 6: 6-1-07 envanter numaralı bronz röliker haç.

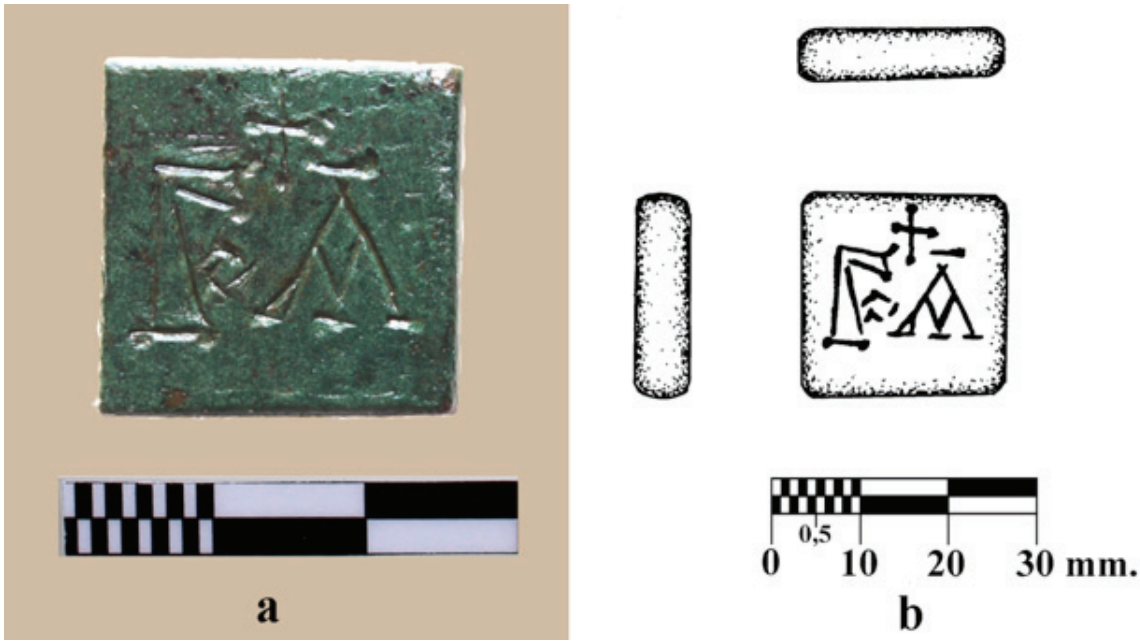

Figür 7: 4-1-09 envanter numaralı bronz ağırlık.

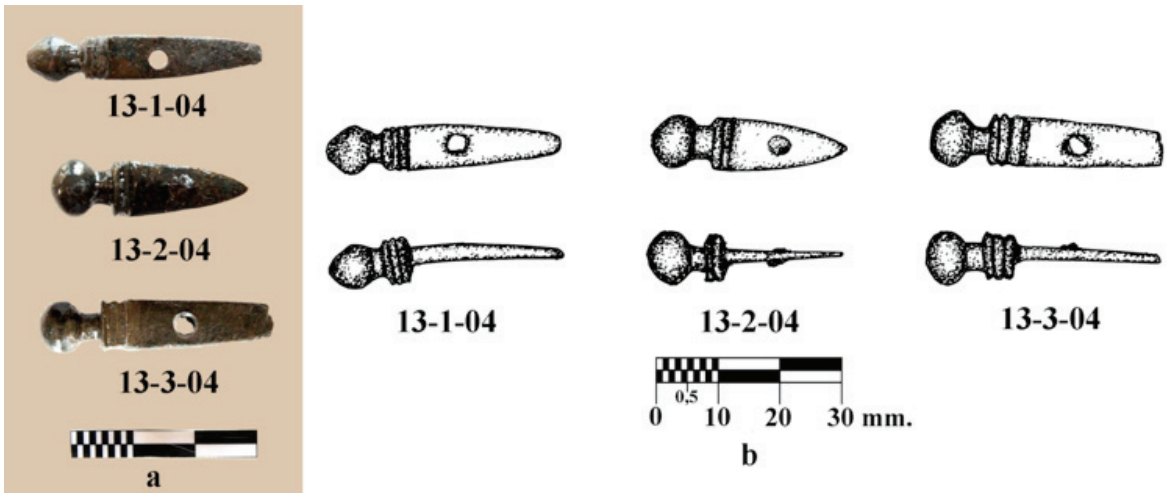

Figür 8: 13-1-04, 13-2-04 ve 13-3-04 envanter numaralı bronz çiviler.